

Forord

De fleste danskere glædes ved at høre de første lærker synge om foråret og ved at gense de forårskåde viber boltre sig i luften over markerne en tidlig forårsdag. Når svalerne kommer, ved vi alle, at det snart er sommer. Men hvor har lærkerne, viberne og svalerne været i vinterens løb? Hvor langt væk har de været? Hvilken vej har de trukket? Er det de samme svaler, der vender tilbage til samme stald sommer efter sommer? Og hvor gamle bliver de? Disse og mange flere spørgsmål om fuglenes træk og vandringer er drivkraften bag ringmærkningen af fugle og dermed bag dette værk.

Dansk Trækfugleatlas omhandler alle de fugle, der er ringmærket i Danmark og genfundet på et senere tidspunkt, samt alle de fugle, som er mærket i udlandet og genfundet i Danmark. I tillæg til det store ringmærkningsmateriale på Zoologisk Museum har Danmarks Miljøundersøgelser og Dansk Ornithologisk Central med stor velvillighed stillet deres materiale til rådighed. Ringmærkningsmaterialet fra Odense Ringmærkestation og de øvrige mindre, hedengangne danske centraler er på et tidligere tidspunkt overdraget til Zoologisk Museum. Takket været stor hjælp fra ringmærkningscentralerne i andre lande og den europæiske sammenslutning af disse (EURING) er det lykkedes også at inddrage materiale af udenlandsk mærkede fugle genfundet i Danmark. Bogen beskriver således, art for art, vores viden om 243 danske fuglearters vandringer på basis af det samlede danske ringmærknings- og genfundsmateriale.

Grundlæggeren af videnskabelig ringmærkning, danskeren H.C.C. Mortensen fra Viborg, begyndte sin ringmærkning i 1899. Siden da er det blevet til godt og vel 4,2 millioner ringmærkede fugle i Danmark samt et par hundredtusinde genmeldinger. De første beskrivelser af fugletræk på basis af ringmærkningsdata publicerede H.C.C. Mortensen allerede i begyndelsen af 1900-tallet. I 1919 og 1931 blev de første europæiske sammenstillinger af ringmærkningsdata udgivet (Lucanus 1919, Schüz & Weigold 1931), og heri indgik danske ringmærkningsdata. I 1950'erne og 1960'erne skrev dr. Finn Salomonsen det banebrydende værk *Fugletrækket og dets gæder*, som blandt andet byggede

på genmeldinger af danske fugle (Salomonsen 1953 & revideret udgave i 1967). Det grundige, tysksprogede trækfugleatlas *Der Zug europäischer Singvögel*, udkom i fem bind i perioden 1973-95 (Zink 1973-1985, Zink & Bairlein 1995). Værket præsenterer genmeldinger af de fleste europæiske spurvefugle på kort og medtager genmeldinger af danske fugle frem til omkring 1968. Siden er det danske genmeldingsmateriale vokset betydeligt blandt andet forårsaget af en kraftig forøget interesse for fugle og ringmærkning. Ligesom i vore nabolande, Sverige, Norge, Finland og England, hvor lignende værker i disse år har set eller er ved at se dagens lys, var tiden ved årtusindskiftet også i Danmark moden til at starte processen mod en samlet og opdateret bearbejdelse af det store danske ringmærkningsmateriale.

Dansk Trækfugleatlas er muliggjort af velvillig økonomisk støtte fra Aage V. Jensens Fonde. Zoologisk Museums ønske med *Dansk Trækfugleatlas* er at gøre status og se fremad efter mere end 100 års ringmærkning i Danmark. Samtidig har det været et stort ønske for Zoologisk Museum at formidle data og viden tilbage til alle de mange hundreder af frivillige ringmærkere og de tusindvis af mennesker, der gennem tiderne har indsendt oplysninger om en fundet fuglering og derved bidraget aktivt med oplysninger om de danske fugles træk og vandringer.

Dansk Trækfugleatlas er et dokumenteret referenceværk om de danske fugles træk- og vandringer. Derved komplementerer *Dansk Trækfugleatlas* den viden om de danske fugles yngleudbredelse, der blev tilgængelig ved publiceringen af Dansk Ornithologisk Forenings ynglefugleatlas, *Fuglenes Danmark* (Grell 1998). Zoologisk Museum håber, at *Dansk Trækfugleatlas* vil være til glæde og gavn for de organisationer, myndigheder og enkeltpersoner, der arbejder med forvaltningen af den danske fuglefauna. *Dansk Trækfugleatlas* illustrerer på bedste vis, hvad man kan opnå ved et gensidigt respektfuldt samarbejde mellem frivillige fuglekiggere, forskere og den brede offentlighed. Herved er skabt en data-baseret viden, som kan danne grundlag for en fremtidig forvaltning af de danske fugle, så vi kan sikre Danmark fremover som et fuglenes Danmark.

Jesper Bønløkke, Jesper J. Madsen, Kasper Thorup, Kjeld T. Pedersen, Morten Bjerrum & Carsten Rahbek.
København, november 2006

Bogens opbygning

Det centrale element i *Dansk Trækfugleatlas* er en detaljeret gennemgang af 243 danske fuglearters træk og vandringer. Her behandles alle genfund art for art på ensartet måde. Omtale af større specialmærkningsprojekter og nogle af de resultater, de har givet, bringes i separate afsnit efter de pågældende arter.

Bogen indledes med en række kapitler, der skal give læseren en generel indføring i ringmærkning. Det første er en gennemgang af ringmærkningens historie i Danmark, samt hvordan og under hvilke betingelser ringmærkning udføres i Danmark i dag. Herefter beskrives metoder til at undersøge fuglenes træk, fulgt af en detaljeret gennemgang af ringmærkning som metode. Dette efterfølges af et kapitel, der beskriver fugletrækket mere generelt på baggrund af vores nuværende viden. Dette kapitel inkluderer både en indføring i den terminologi, der anvendes ved

beskrivelsen af fugletrækket, samt en beskrivelse af det såkaldte "trækprogram", som bringer fuglene til deres vinterkvarter.

Efter de indledende kapitler præsenteres de danske fuglearters træk og vandring på basis af ringmærkningsmaterialet. Først beskrives det ringmærkningsmateriale, der danner basis for denne bog, og de metoder, der har været anvendt ved bearbejdelsen, samt en detaljeret redegørelse for opbygningen af artsbeskrivelserne. Herefter behandles de danske fuglearters træk i detaljer, startende med en sammenfatning (syntese) af vores viden om de danske fugle træk og vandringer på baggrund af bogens resultater. Dette leder frem til artsgennemgangen med separate afsnit for hver art. Bagest i bogen findes en række appendikser, der blandt andet sammenstiller en række vigtige oplysninger om de behandlede arter.

Bogens tilblivelse og taksigelser

Langt størstedelen af de data som præsenteres i dette værk er resultatet af frivillige ringmærkeres indsats. Personer, som har brugt en stor del af deres fritid, nogle nærmest hele deres liv, på at fange, ringmærke og genfange fugle for at bibringe os viden om de danske fugles biologi, levevis og vandringer. Dette værk er tilegnet alle disse ringmærkere.

I 1998 indgik Zoologisk Museum og Skov- & Naturstyrelsen en samarbejdsaftale om den fremtidige ringmærkning af fugle i Danmark. Dette igangsatte en ny epoke i dansk ringmærkning (se kapitel 2). Med fremtiden i sikre rammer kunne der for alvor arbejdes med ideen om at bearbejde det enorme materiale og udgive det samlet som et trækfugleatlas. Ideen havde udviklet sig siden 1995, hvor man på Zoologisk Museum med dette i baghovedet var begyndt en gennemgang, opdatering og kvalitetssikring af museets databaser over genfund indsamlet igennem næsten et århundrede. I efteråret 1999 blev der afholdt en stor international konference på øen Helgoland i Tyskland for at fejre ringmærkningens 100 års jubilæum som videnskabelig metode. På det tidspunkt var der udkommet et beskedent ringmærkningsatlas fra Holland og et flot første bind af tre planlagte fra Sverige. Ringmærkningsatlas var på det tidspunkt også under udarbejdelse for De Britiske Øer, Norge, Grønland og Canada. Ansporet af ideer og erfarin-

ger udvekslet på konferencen tog ideen om et dansk trækfugleatlas fart. Arbejdet med at klargøre data blev intensiveret og udarbejdelsen af en arbejdsplan for et dansk trækfugleatlas, og hvad det skulle indeholde, blev igangsat. I begyndelsen af 2001 var det indledende arbejde afsluttet, og en ansøgning til Aage V. Jensens Fonde blev indsendt. I juni 2001 meddelte fondene, at de var villige til at finansiere projektet. Projektet kunne nu realiseres med den daværende leder af Ringmærkningscentralen Carsten Rahbek som ansvarlig.

Projektet har haft god gavn af en styringsgruppe med tre eksterne repræsentanter: Poul Hald-Mortensen udpeget af Aage V. Jensens Fonde, Niels-Erik Norsker udpeget af Dansk Ornitologisk Forening, og Stefan Pihl udpeget af Danmarks Miljøundersøgelser. De har alle en væsentlig andel i bogens tilblivelse ved på en positiv og konstruktiv måde at have holdt projektet i "ørerne" og samtidig have bidraget med mange gode ideer til bogens struktur og indhold.

Med ansættelsen af Jesper Bønløkke i september 2001 gik det konkrete arbejde med bogen i gang. Senere blev også Morten Bjerrum ansat på projektet. Øvrige forfattere, Jesper Johannes Madsen, Kjeld T. Pedersen og Kasper Thorup (den nuværende leder af Ringmærkningscentralen) er alle ansatte fra Ringmærkningscentralen på Zoologisk Museum, og

de har alle deltaget i det daglige arbejde med udarbejdelse af dette værk. Forfatterne til de enkelte dele af bogen fremgår af appendiks 5.

Ud over forfatterne på bogen har Jan Bolding Kristensen, Gert Christensen og Berit L. Ree fra Zoologisk Museums Ringmærkningscentral været en forudsætning for bogens tilblivelse. De har alle påtaget sig ekstra arbejdsbyrder, når det gjaldt. En række studentermedhjælpere har ydermere arbejdet på projektet i en kortere eller længere periode, og der skal rettes en varm tak til Uffe D. Andersen, Jeanet Iversen, Rikke A. Jensen, Troels E. Ortvad og Peter S. Jørgensen.

Ud over ringmærkerne, som nævnt allerførst, så kunne denne bog aldrig være realiseret, hvis det ikke var for de mange medarbejdere, ansatte såvel som frivillige på landets centraler, som har hjulpet med registreringen af de mange genmeldinger. På Zoologisk Museum skal særligt takkes den tidligere leder af Ringmærkningscentralen gennem en menneskealder, Niels Otto Preuss, som blandt andet startede digitaliseringen af de mange ringmærkningsdata. Ligeledes skal fremhæves Sigurd og Tove Rosendahl for at have muliggjort, at det unikke datamateriale fra Dansk Ornithologisk Central blev stillet til rådighed for projektet. I den forbindelse skal Tau Rasmussen takkes for at have indtastet data fra Dansk Ornithologisk Central, H.C.C. Mortensen og dele af data fra Naturfredningsrådet. Henning Noer fra Danmarks Miljøundersøgelser (Vildtbiologisk Station, Kalø) takkes ligeledes for at stille deres materiale til rådighed. Torben Simonsen takkes for overdragelse af materialet fra Odense Ringmærkestation. Alle disse institutioner og personer takkes for levering af data til *Dansk Trækfugleatlas*. Herved er det blevet et værk baseret på det samlede danske ringmærkningsarbejde.

Samme tak lyder til alle de udenlandske ringmærkningscentraler og EURING for at have bidraget med data om fugle ringmærket i udlandet og siden genfundet i Danmark.

Vi har søgt og altid fået råd, vejledning og inspiration fra vores internationale kollegaer, som har arbejdet på lignende nationale atlasprojekter. Især Vidar Bakken (Norge), Thord Fransson (Sverige) og Chris Wernham (England) takkes varmt for deres tid, interesse og bidrag til, at vi kunne lære af deres erfaringer. Dansk Ornithologisk Forening har hele tiden bakket varmt op om projektet. De har endvidere givet os lov til at reproducere data over de danske fugles yngleudbredelse fra *Fuglenes Danmark*, som er tilvejebragt ved en stor indsats af foreningens medlemmer.

Bogens afsnit om specialmærkningsprojekter er skrevet af de projektansvarlige for disse projekter: Uffe Damm Andersen, Pelle Andersen-Harild, Jan Beekmann, Thomas Bregnballe, Hans Christensen, Preben Clausen, Jens Gregersen, Peter Hermansen, Kaj Kampp, Bjarke Laubek, Jesper Madsen, Kjeld T. Pedersen, Jan Skriver, Jacob Sterup, Peter Sunde og Ole Thorup. Uffe Damm Andersen har redigeret disse afsnit i samarbejde med forfatterne af projektafsnittene. Vi er glade for, at bogen kunne gøres komplet med disse bidrag om specialmærkningsprojekter, og alle de involverede takkes varmt. Endvidere er vi taknemmelige for, at Willy Mardal, Einar Flensted-Jensen og Ulf M. Berthelsen har suppleret med materiale fra Ternegruppen og deres egne studier af terner.

Jon Fjeldså har med sine berigende illustrationer gjort sit til at gøre bogen mere levende – det sætter vi meget stor pris på. Endvidere takkes alle fotograferne, der har stillet smukke og illustrative billeder til rådighed. N.O. Preuss, Willy Mardal & Jens Gregersen takkes for supplerende historisk materiale. Kaj Kampp og Helle Nielsen har bidraget vitalt med korrekturlæsning af teksterne, ligesom Tony Fox beredvilligt har oversat vores metode-afsnit til engelsk. Tak til dem alle. Følgende personer takkes for at have læst, rettet og kommenteret på udkast til artsbearbejdelserne: Pelle Andersen-Harild, Niels Peter Andreasen, Sten Asbirk, Johannes Bang, Ulf M. Berthelsen, Thomas Bregnballe, Hans Christensen, Ib Clausager, Preben Clausen, Klaus Dichmann, Jan Drachmann, Johannes Erritzøe, Henning Ettrup, Jon Fjeldså, Einar Flensted-Jensen, Tony Fox, Morten Frederiksen, John Frikke, Benny Génsbøl, Lars Hansen, Poul Hansen, Henning Heldbjerg, Lars Bo Jacobsen, Jens-Kjeld Jensen, Hans Erik Jørgensen, Kaj Kampp, Peter Lange, Bjarke Laubek, Peter Lyngs, Jesper Madsen, Willy Mardal, Hans Meltofte, Jan Tøttrup Nielsen, Stefan Pihl, Niels Otto Preuss, Jørgen Rabøl, Lars Maltha Rasmussen, Jacob Sterup, Hans Skov, Jan Skriver, Peter Sunde, Ole Thorup og Egon Østergaard. Af appendiks 5 bagest i bogen fremgår, hvilke arter der har været gennemlæst af hvem. Ruben Blædel og Gertrud Jensen fra Forlaget Rhodos, Birgitte Rubæk og Geert Brovad fra Zoologisk Museum samt Rikke Buch Nielsen og Jørgen Høj Pedersen takkes alle for grafisk assistance, råd, dåd og vejledning.

Slutteligt vil vi gerne takke varmt alle de mange tusinder af mennesker, der gennem de sidste hundrede år har indsendt oplysninger om ringmærkede fugle. Dette værk kunne ikke have været blevet til uden dem.